FORTIFICAREA CULTURII JUSTIȚIEI CENTRATE PE OM PRIN ADAPTABILITATE ȘI REZILIENȚĂ[13]

STRENGTHENING A HUMAN-CENTERED JUSTICE CULTURE THROUGH ADAPTABILITY AND RESILIENCE

Natalia CRECIUN
Doctor în drept, lector universitar
ORCID ID:0000-0002-1936-9137
Email:natalia.creciun@gmail.com
Universitatea de Stat din Moldova

CZU: 347.9:342.7 **DOI:** https://doi.org/10.59295/ssdoed2025.22

Abstract: *Justice represents a distinct compartment of national development priorities at the current stage. And the consolidation of justice, by strengthening the mechanisms for guaranteeing judicial independence, impartiality and integrity, constitutes a commitment assumed by the authorities, in a strategic approach, in the medium and long term. From this perspective, we aim to argue the importance of the human being, as a benchmark in shaping the course of development of contemporary justice, in the context of new realities at the national level, which imply the need to adapt to changes, resilience in conditions of conflict and crisis, for the benefit of the well-being and security of the citizen. The methodology used is predominantly qualitative, based on the analysis of European standards regarding the independence and integrity of the judiciary and the way of implementing the national strategy for reforming the justice sector. Beyond the uncertainties that mark the researched area, as a conclusion, the need to make processes transparent and to intensify communication between various authorities, between authorities and citizens, is imposed, so that the human being is the core and fundamental reference point towards which the reform and development mechanisms are oriented. However, the impact of public policies and strategies on the state of affairs in a reference legal system can be measured by the well-being of people, in terms of security, well-being, free access to justice, fair and inclusive justice.*

[13] Articolul este elaborat în cadrul subprogramului „Consolidarea mecanismelor socio-economice și juridice de asigurare a bunăstării și securității cetățenilor” (CONSEJ 01.05.02)

Keywords: *anthropocentric justice culture, independence of justice, integrity of justice, responsibility of justice, security of citizens.*

Rezumat: *Justiția reprezintă un compartiment distinct al priorităților de dezvoltare națională la etapa actuală. Iar consolidarea justiției, prin fortificarea mecanismelor de garantare a independenței, imparțialității și integrității judiciare, constituie un angajament asumat de autorități, în abordare strategică, pe termen mediu și lung. Din această perspectivă, ne propunem drept scop argumentarea importanței ființei umane, ca punct de reper în modelarea cursului de dezvoltare a justiției contemporane, în contextul noilor realități la nivel național, care implică necesitatea adaptării la schimbări, reziliență în condiții de conflict și criză, în beneficiul bunăstării și securității cetățeanului. Metodologia valorificată este preponderent calitativă, bazată pe analiza standardelor europene privind independența și integritatea magistraturii și a modului de implementare a strategiei naționale de reformare a sectorului justiției. Dincolo de incertitudini, care marchează arealul cercetat, cu titlu de concluzie se impune necesitatea transparentizării proceselor și intensificării comunicării între diverse autorități, între autorități și cetățeni, astfel încât ființa umană să fie nucleul și reperul fundamental spre care să fie orientate mecanismele de reformare și dezvoltare. Or, impactul politicilor publice și al strategiilor asupra stării de lucruri într-un sistem juridic de referință poate fi măsurat prin starea de bine a oamenilor, în termeni de securitate, bunăstare, acces liber la justiție, justiție echitabilă și incluzivă.*

Cuvinte-cheie*: cultura justiției antropocentriste, independența justiției, integritatea justiției, responsabilitatea justiției, securitatea cetățenilor.*

Conjunctura internațională, la etapa actuală, este una destul de încărcată de evenimente care pun la încercare state, sisteme, alianțe. Republica Moldova, parte a unui spațiu geo-politic la intersecție de interese, se confruntă, în aceeași măsură, cu o multitudine de situații, care pun sub semnul întrebării unele direcții de dezvoltare a țării. Comunitatea națională se află în postura identificării unor soluții optime de modelare a actului de guvernare, în tendința de a-l apropia de o guvernanță bună, eficientă, solidă.

Justiția reprezintă un compartiment distinct al priorităților de dezvoltare națională, fiind supusă, o perioadă pe care o putem aprecia drept continuă, unui proces de reformare, pe alocuri, prin metode radicale. Consolidarea justiției, prin fortificarea mecanismelor de garantare a independenței, imparțialității și integrității judiciare, constituie un angajament asumat de autoritățile naționale, în abordare strategică pe termen mediu și lung. Alături de alte dimensiuni ale strategiilor de reformare – administrația publică, securitatea, transformarea digitală – ne orientăm

atenția preponderent asupra arealului justiției, prin sintetizarea unor puncte de reper, de orientare a acțiunilor și eforturilor comune, în vederea susținerii antropocentrismului, drept principiu și scop al cursului de dezvoltare social-economică, politico-juridică și cultural-valorică a țării.

Scopul și obiectivele studiului. Scopul studiului constă în argumentarea importanței ființei umane, ca punct de reper în modelarea cursului de dezvoltare a justiției contemporane, în contextul noilor realități la nivel național, care implică necesitatea de adaptare la schimbări, reziliență în condiții de conflict și criză, în beneficiul bunăstării și securității cetățeanului.

Drept obiective, ne propunem: identificarea diversității evolutive în realitatea națională, de natură a influența cursul de reformare a arealului justiției; argumentarea necesității de adaptare la noile realități, inclusiv prin reziliență; analiza reperului uman în procesul de reformare a justiției naționale, în contextul conceptului justiției prietenoase omului; sintetizarea rolului educației juridice în susținerea cursului de dezvoltare a justiției naționale, prin fortificarea culturii justiției centrate pe om.

Metodologie. Prezentul studiu cuprinde o analiză, prin metode calitative, a unor standarde europene cu privire la independența magistraturii și rolul justiției independente în menținerea și promovarea statului de drept, a strategiei naționale de reformare a sectorului justiției și a rapoartelor de implementare a strategiei, precum și a unor rezultate științifice ale doctrinarilor autohtoni și străini, obținute în perioade recente. De asemenea, întru asigurarea unei continuități în cercetarea domeniului, au fost examinate, coordonat, cercetări științifice relevante, realizate în cadrul proiectului „Modernizarea mecanismelor de guvernare axate pe protecția drepturilor omului” și al programului „Consolidarea mecanismelor socio-economice și juridice de asigurare a bunăstării și securității cetățenilor (CONSEJ)”.

Realizarea obiectivelor. Din momentul declarării independenței Republicii Moldova, în 1991, justiția a trecut prin mai multe procese de reformare. În prezent, autoritățile depun eforturi privind implementarea graduală a Strategiei privind asigurarea independenței și integrității sectorului justiției pentru anii 2022-2025. Aceasta are drept obiectiv general „Sectorul justiției accesibil, transparent, eficient și responsabil” și este fundamentată pe trei direcții strategice: I – „Independența, responsabilitatea și integritatea actorilor din sectorul justiției”; II – „Accesul la justiție și calitatea actului de justiție”; III – „Administrarea eficientă și modernă a sectorului justiției”. [1] Implementarea Strategiei are la bază criterii cantitative și calitative și cuprinde „acțiuni scadente”, „acțiuni cu

termen de realizare mai mare", precum și „acțiuni cu caracter continuu", care, grație specificului, urmează a fi întreprinse cu o anumită periodicitate [2]. Rapoartele de monitorizare a Strategiei pentru anii 2022, 2023 și primul semestru al anului 2024 denotă multiple activități realizate de către actori-cheie din sistemul de realizare și administrare a justiției, în vederea implementării Strategiei. Unele acțiuni sunt realizate plenar sau parțial, altele nu sunt realizate, în cazul acestora din urmă grupul de monitorizare indicând explicațiile de rigoare, cu privire la cauzele care au împiedicat realizarea plenară sau parțială a acțiunilor vizate.

Analizând Strategia și Rapoartele de monitorizare pentru anii 2022 [3], 2023 [4] și primul semestru al anului 2024 [5], identificăm multiple provocări cu care s-au confruntat (și/sau cu care continuă să se confrunte) autoritățile naționale în fortificarea independenței și integrității sectorului justiției. Ținând cont de specificul direcției de interes în cercetare, atenție, în prezentul studiu, va fi acordată acelor dimensiuni care sunt corelate sistemului judiciar, inclusiv sistemului de administrare judiciară și palierului educației juridice. Diversitatea intervențiilor necesare în administrarea și funcționarea profesiilor conexe justiției, spre exemplu, nu este supusă unei analize particulare, deși, indubitabil, acestea sunt și trebuie să fie parte a unei reforme a justiției în formulă complexă, unificată.

Printre provocările de amploare care au impulsionat demersurile privind reforma justiției pot fi semnalate: dezvoltarea fără precedent a tehnologiilor informaționale și, consecvent, a societății digitale, care au intensificat cerința digitalizării justiției; nivelul scăzut al încrederii societății în justiție și în alte autorități, cum ar fi Parlamentul și Guvernul (a se vedea că, potrivit Barometrului opiniei publice pentru august 2023 și octombrie 2024 [6], nivelul de încredere în aceste trei autorități oscilează în limita unor parametri foarte apropiați), ceea ce scade credibilitatea eforturilor generale depuse în asigurarea finalității privind bunăstarea și securitatea cetățeanului prin actul general de guvernare; complexitatea sistemului organizațional și funcțional al justiției și strânsa conexiune între elementele acestui sistem, ceea ce presupune eforturi conjugate, complexe și ele, în vederea implementării consecvente a reformei; corelația intrinsecă între sistemul justiției și alte sisteme, cum ar fi cel al organelor de control (fiscal, anticorupție, de integritate), fapt ce creează interdependențe și impune necesitatea coordonării acțiunilor; complexitatea procesului legislativ, care înglobează mai multe etape/faze, implică mai mulți actori și se extinde perioade îndelungate de timp.

De rând cu dificultățile identificate în sectorul justiției, nu putem nega și alte domenii, care influențează, direct sau indirect, activitatea justiției și procesul de reformă. Spre exemplu, în situația în care starea social-economică este vulnerabilă, este greu de imaginat autorități publice, inclusiv judiciare, puternice și credibile, din perspectiva cetățenilor. Spre exemplu, într-o comunitate în care „sărăcia", „prețurile" și „corupția" sunt lucrurile care „îngrijorează cel mai mult" (cu referire la octombrie 2024), este explicabil de ce nivelul de încredere în instituții precum sistemul judiciar, Guvernul, Parlamentul este scăzut sau moderat, cu un nivel de încredere ceva mai ridicat în raport cu biserica și primăria [7, p.6, 14], care, probabil, sunt mai apropiate de nevoile zilnice ale omului. Legătura dintre nivelul de dezvoltare social-economică și gradul de credibilitate, putere și imagine de care se pot bucura autoritățile și instituțiile publice este indisolubilă și aceste dimensiuni se influențează reciproc. În asemenea condiții, actul de guvernare este unul dificil și necesită abordare strategică, adaptată specificului comunității pentru care este destinat.

Volatilizarea hotarelor în ce privește dezvoltarea umană poziționează comunitatea națională în contextul unor schimbări globale și al unor soluții locale, adaptate specificului național. Spre exemplu, în perioada 2020-2024, Consiliul Consultativ al Judecătorilor Europeni (CCJE) și Consiliul Consultativ al Procurorilor Europeni (CCPE) au adoptat o serie de Avize/Opinii în domenii precum: rolul asociațiilor judecătorilor [8] și al Consiliilor Justiției [9] în susținerea independenței judiciare; libertatea de exprimare a judecătorilor [10]; utilizarea tehnologiei asistate în sistemul judiciar [11]; răspunderea disciplinară a judecătorilor [12], rolul procurorilor în situații de urgență [13], independența procurorilor [14] și rolul administrării serviciului de acuzare în vederea asigurării independenței și imparțialității acestuia [15]; importanța Consiliilor Procurorilor în calitate de organe-cheie în asigurarea autoadministrării procurorilor [16]. Raționamentul adoptării unor avize abordând aceste chestiuni rezidă în faptul că mai multe sisteme juridice s-au confruntat cu anumite dificultăți în interpretarea și aplicarea cadrului normativ-juridic intern și european cu privire la garantarea și fortificarea independenței magistraturii, fiind nevoie de standarde clare și general acceptate în acest sens. Observăm că și sistemului juridic al Republicii Moldova, în aceeași perioadă de referință, s-a confruntat cu aspecte problematice în domeniile vizate, acestea fiind, în fond, cuprinse actuala Strategie de reformare a justiției naționale, în calitate de domenii prioritare de intervenție.

Toate sistemele juridice se confruntă cu anumite provocări, fie ele comune, asemănătoare ori absolut particulare. Spre exemplu, statele care se află în stare de conflicte armate sau război urmează a fi tratate din unghiuri de vedere distincte, gravitatea situației și amploarea conflictelor și a crizelor fiind incomparabile cu cele ale altor sisteme juridice.

În ce privește Republica Moldova, doctrinarii autohtoni abordează starea justiției în tranziție, ceea ce presupune varietate de schimbări, continuitate și evoluție, dar și o stare permanentă de adaptabilitate la noi realități. După constituirea istorică a statului independent Republica Moldova, s-a conturat tranziția de la regimul sovietic la tendințele statului democratic, ale statului de drept. Moștenirea comunistă este greu de gestionat și trebuie să includă și transformare de mentalitate, să elimine frica de responsabilitate, inclusiv prin reforme politice, juridice și economice profunde, în vederea edificării unei mentalități democratice autentice și a unei culturi politice [17, par. 1, 6, 16]. Pe durata consolidării tinerei democrații, a fost nevoie de intervenții majore și constante în cadrul normativ-juridic. Începând cu 2014, după semnarea Acordului de Asociere, autoritățile Republicii Moldova și-au asumat consolidarea cadrului normativ și instituțional intern, în vederea alinierii la valorile europene. Libertatea, securitatea și justiția au constituit și la acea etapă domenii prioritare de referință, cu accent pe promovarea „statului de drept, inclusiv [a] independenței sistemului judiciar, accesului la justiție și dreptului la un proces echitabil", respectarea drepturilor omului, „protecția datelor cu caracter personal", „[p]revenirea și combaterea criminalității organizate, a corupției și a altor activități ilegale", „[c]ooperarea judiciară" [18]. Actualmente, în contextul procesului de aderare la UE, se configurează o altă perioadă de tranziție. Războiul declanșat de Rusia în Ucraina a demonstrat importanța cooperării și coeziunii, precum și a fortificării rezilienței în regiune, prin prioritizarea unor criterii politice - democrația, reforma administrației publice, statul de drept (magistratura, lupta împotriva corupției și crimei organizate), drepturile fundamentale – alături de criterii de natură economică [19], de care urmează a se ține cont în tandem și în permanență.

Aflarea în tranziție a devenit un modus vivendi pentru tânăra democrație Republica Moldova, iar autoritățile, sunt angajate într-un maraton de edificare și consolidare a instituțiilor publice, de configurare a cadrului de reglementare normativ-juridică, întru asigurarea bunăstării și securității cetățenilor, prin garantarea drepturilor omului și susținerea parcursului de dezvoltare către finalitatea de stat de drept, cu autorități

credibile, justiție independentă, administrație publică eficientă. Solidaritatea între cetățeni și autorități devine, în ambele direcții, o exigență în acest parcurs asumat de dezvoltare, prin consolidarea a ceea ce doctrinarii autohtoni numesc stat social, stat inovativ.

Statul social, „într-o interpretare locală", „predetermină orientarea socială, scopul, obiectivele și funcțiile activităților sale în toate sferele vieții sociale, inclusiv natura relațiilor sale cu cetățenii" (Guceac I., 2024 [20, p.393]); la moment, în opinia acad. Guceac Ion, „caracteristici[le] conceptuale și juridice importante ale statului social" nefiind „consolidate exhaustiv" [21, p.63] (Guceac I., 2023). Statul inovativ, la rândul său, este construit prin garantarea legitimității, funcționalității și eficienței mecanismelor de modernizare, utilizând instrumente digitale (Ciobanu R., Roșca M., 2024) [22, p.152]. Moldova, ca și alte state din regiune, este afectată de crize, iar coeziunea socială este esențială în perioade de criză, pentru aceasta fiind nevoie de solidaritate socială cu privire la interesele naționale și securitate (Ciobanu R., Roșca M., 2024 [23, p.105]).

Reformarea sectorului justiției este doar o componentă a căutării de sine a statului nostru, în termeni de identitate, culoare, contur axiologic. Toate ramurile puterii și toate sectoarele de activitate au nevoie reconfigurare, pe baza unei linii strategice comune, în vederea restabilirii și consolidării integrității instituționale. În condițiile lipsei integrității, stabilirea bunei guvernanțe devine o utopie; mecanismele, strategiile și politicile de promovare a incoruptibilității merită a fi regândite, astfel încât această formulă să nu rămână doar pe hârtie (Negru A., Creciun N., 2022) [24, p. 119]. „Procesul de consolidare a justiției poate fi derulat doar în tandem cu un proces paralel de consolidare a guvernării în ansamblu" [25, p. 154] (Negru A., Creciun N., 2023); „punând accent pe necesitatea creșterii integrității doar în ceea ce privește reprezentanții autorității judiciare fiind o abordare eronată, capabilă să genereze îndoieli cu privire la consistența și corectitudinea politici adoptate și promovate" (Negru A., Creciun N., 2022) [26, p. 94].

Această abordare este cuprinsă și în Strategia Națională de dezvoltare „Moldova Europeană 2030", în calitate de „document vizionar de planificare strategică", menit a asigura un „cadru unic și coerent" de ancorare a politicilor publice, obiectivele majore fiind „centrate pe calitatea vieții" și omul fiind plasat „în centrul proceselor de politici publice, reforme și dezvoltare" [27].

Actualmente, reforma justiției este destul de criticată, în special din perspectiva exercițiului de evaluare a judecătorilor, în baza criteriilor de integritate financiară și etică. Unii teoreticieni și practicieni în drept

apreciază acest exercițiu drept unul necesar și util (Guștiuc A., Guștiuc L., 2023 [28]), alții – drept unul defectuos, de natură a submina independența judiciară (Ciugureanu-Mihailuța C., 2023 [29]). În mijlocul acestor aprecieri diferențiate sunt aceleași standarde general recunoscute cu privire la independența, imparțialitatea și integritatea justiției, interpretate, pe alocuri, în manieră diferită. Evident, există interogații cu privire la opțiunea de alegere anume a acestui exercițiu în raport cu magistratura, în situația inexistenței unor bune practici – funcționale, efective, de rezultat – în alte sisteme juridice, care, din anumite motive, corelate cu nivelul înalt al percepției corupției în sistemul justiției, au constituit modele de inspirație pentru autoritățile naționale. Învățarea din bunele practici în domeniul digitalizării, prin introducerea videoconferințelor în sistemul judiciar, este explicabilă, odată ce experiențele corelative ale altor sisteme judiciare au fost vizibile (Mocanu V., 2021) [30, p. 225]. Pe când inițierea unui compartiment important de reformă în baza unui exercițiu apreciat de unii doctrinari doar ca un „experiment" (Dea Bashkurti Haxhiu, 2023) [31, p. 4051-4052] sau un proces care ar necesita o altă reformă ulterioară (Muc S., 2022) [32, p. 50] este destul de riscantă.

În același timp, în lipsa unor date de impact a evaluării judecătorilor și procurorilor asupra stării lucrurilor în justiție, este dificil a face concluzii consistente la acest capitol. Cât de realist ar fi Moldova să devină model de bune practici în reformarea justiției pentru alte sisteme juridice?

Vetting-ul, în general, este acceptat drept un mecanism potrivit pentru construcția sau restabilirea încrederii în instituții-cheie, inclusiv cu referire la sistemul de justiție, organele de inteligență. În acest sens, accentul se pune pe politica de reformare a personalului, fie prin restructurare (evaluare și menținere în funcție doar a personalul care promovează acea evaluare), fie prin reînființare (desființarea instituției și crearea unei instituții noi, cu organizarea unui concurs general pentru toate funcțiile). Ceea ce contează, însă, este că nu există soluții universale, pre-ambalate, pentru orice proces de vetting și orice sistem juridic, instrumentele și metodologiile urmând a fi selectate în funcție de specificul contextual și instituțional concret. [33, p. 24-25, 32] Adaptabilitatea și reziliența rămân a fi reperele orientative în alegerea, pe principii de maximă transparență, a direcțiilor prioritare necesar a fi reformate. Or, „[î]ntr-un sistem transparent, abuzurile sunt mai dificil de ascuns, iar valorile precum echitatea și integritatea devin criterii de evaluare a acțiunilor guvernamentale" (Negru A., 2024) [34, p. 110].

În temeiul unei analize a cadrului normativ-juridic pertinent și a

datelor empirice furnizate în procesul propriu-zis de evaluare a judecătorilor, procurorilor și candidaților la funcțiile de membru în organele de autoadministrare a judecătorilor și procurorilor, pare că autoritățile naționale au optat pentru un vetting sub formă de restructurare/revizuire și nu de reînființare. Distincția este majoră, inclusiv din perspectiva sarcinii probei. În cazul unei restructurări/revizuiri, sarcina probei revine organului de evaluare și balanța probabilităților va fi standardul potrivit de probă; în cazul reînființării, pe de altă parte, personalul din instituția desființată este transformat în solicitant și sarcina probei este transferată către solicitant, care trebuie să demonstreze că este cel mai potrivit pentru funcția respectivă (solicitanții, de regulă, nu au dreptul de a fi audiați sau dreptul la control judiciar) [35, p.15-16].

În fine, în dinamica dezvoltării relațiilor interumane, societale și interstatale, Republica Moldova – prin cetățeni și autorități, mecanisme și atitudini, norme și valori – urmează a se adapta noilor realități globale, regionale și naționale, inclusiv prin reziliență, dată fiind varietatea crizelor și amenințărilor cu care se confruntă societatea și omenirea în ansamblu la etapa actuală. „Crizele pot afecta capacitatea statelor de a-și îndeplini funcțiile sale tradiționale esențiale, cum ar fi asigurarea securității și bunăstării cetățenilor [...]. Pentru a face față crizelor globale și amenințărilor la adresa securității [...]", trebuie dezvoltate „sisteme de avertizare timpurie, investiții în infrastructură critică, consolidarea instituțiilor democratice și promovarea coeziunii sociale" (Ciobanu R., 2024) [36, p. 479]. În perioade de insecuritate, consolidarea justiției, de rând cu consolidarea altor instituții, este un imperativ; or, „pe lângă furnizorii clasici de securitate [...], sectorul de securitate cuprinde și structurile civile responsabile pentru managementul forțelor, [inclusiv] [...] sistemul de justiție [...]" (Albu N., et al., 2024) [37, p. 12].

În acest permanent conflict dintre culori politice, sfere de activitate, spectru de valori, preocuparea primordială urmează fi omul – care are nevoie de standarde de calitate în ce privește nivelul de trai, securitatea, accesul la justiție, serviciile publice, încrederea în viitor. Conflictele de interese și grupurile de presiune, de influență vor exista mereu. Rolul celora care își doresc și luptă pentru o societate consolidată și un stat de drept constă în a susține, efectiv și constat, educația. Educația în general, care cuprinde și educația juridică, și cea economico-financiară, este în măsură a bune bazele unei culturi a puterii în serviciul omului, prin administrație publică și justiție centrate pe om. În acest mod, e posibilă apropierea, prin adaptare și reziliență, de ceea ce unii autori numesc „tranziție spre antropocentrism juridic" (Ciobanu R., 2023) [38].

Concluzii

Cu titlu de concluzie, în contextul general al strategiei de dezvoltare națională și a strategiei de asigurare a independenței judiciare, remarcăm deopotrivă certitudini și necunoscute.

Cert este că Moldova, ca și alte state, se află în mijlocul unor schimbări societale ample, cum ar fi: transformările digitale, cu oportunități și amenințări în tandem; criza umanitară din statul vecin; situația economică îngrijorătoare (inclusiv criza energetică, netratată în acest studiu, dar care nu poate fi neglijată în contextul realității naționale); criza de imagine (identitară) a autorităților și instituțiilor publice, exprimată prin încredere scăzută din partea societății. Această realitate impune comunitatea națională să găsească soluții care să o propulseze spre un nivel de viață care să corespundă nevoilor și așteptărilor sociale, cu prioritizarea bunăstării și securității cetățenilor.

Justiția are un rol deosebit în configurarea acestor soluții. Chiar dacă cei care creează cadrul normativ-juridic sunt legislativul și executivul, justiția este ramură a puterii în stat, care deține prerogative legitime de control asupra celorlalte două puteri; justiția aplică legea, face dreptate, susține stabilitatea economică, sancționează devianțele, fiind un actor implicit și indispensabil al bunei guvernanțe. Actualmente, justiția națională se află în plin proces de reformare, cu accent pe sporirea independenței judiciare, eficientizarea mecanismelor de responsabilizare a judecătorilor și procurorilor, fortificarea rolului autoadministrării judecătorești. De asemenea, drept parte integrantă a reformei, este în plină derulare procesul de evaluare a judecătorilor și procurorilor, prin prisma integrității financiare și etice. Este un exercițiu apreciat foarte diferit de actori din mediul profesional juridic și academic, fiind, deocamdată, însoțit de multiple necunoscute. Probabil, este firesc, ținând cont de lipsa datelor empirice suficiente (procesul fiind în desfășurare) și a posibilității de evaluare a impactului asupra stării de lucruri din justiție. Acestea vor fi întrebări deschise pentru cercetări viitoare.

Totuși, în lumina realității naționale, influențate de variabila conjuncturii internaționale, capacitatea de adaptare la schimbări, prin reziliență, după caz, a devenit o necesitate. Adaptabilitatea urmează a fi acceptată din perspectiva mecanismelor de reformare; or, nu există un ghid de reformare generală sau a sectorului justiției, care să funcționeze miraculos oriunde și oricând, ci doar standarde și linii directoare, care trebuie adaptate local. Totodată, în lipsa unor propuneri și soluții de dezvoltare, altele decât cele asumate de guvernare, și societatea urmează a

se adapta cursului evolutiv în desfășurare; or, la nivel național de reglementare, individul și societatea civilă dispun de mijloace și mecanisme de implicare în comunicare cu agenții guvernamentali și, deci, de participare la configurarea unor direcții prioritare de bună guvernanță. Păstrarea echilibrului în această comunicare, transparentizarea proceselor aferente gestionării actului de putere sunt în măsură a contribui la susținerea bunei guvernanțe, inclusiv în implementarea reformei în justiție.

Cel mai important, în actul general de dezvoltare, rămâne a fi reperul fundamental al tuturor intervențiilor, mecanismelor create și implementate, reglementărilor, regândirii instituțiilor și procedurilor – ființa umană. Impactul tuturor politicilor publice și al strategiilor asupra stării de lucruri într-un sistem juridic de referință poate fi măsurat prin starea de bine a oamenilor, în termeni de securitate, bunăstare, acces liber la justiție, justiție echitabilă și incluzivă. Atâta timp cât reformele instituționale sunt corelate cu atitudinea antropocentristă (nu populistă), acestea devin și mai apropiate de principiile statului de drept.

În acest sens, începutul începuturilor și valoarea valorilor urmează a fi educația – generală și juridică în mod particular. Prin educație pot fi puse bazele culturii actului de putere și ale culturii justiției centrate pe om, care sunt indispensabile avansării în parcursul de dezvoltare istorică și civilizațională.

Referințe:

1. Legea pentru aprobarea Strategiei privind asigurarea independenței și integrității sectorului justiției pentru anii 2022-2025 și a Planului de acțiuni pentru implementarea acesteia, nr. 211 din 06.12.2021. In: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 31.12.2021, nr. 325-333
2. Sumar al Raportului de monitorizare a gradului de realizare în anul 2022 a măsurilor din Planul de acţiuni pentru implementarea Strategiei pentru asigurarea independenței și integrității sectorului justiției pentru anii 2022-2025. Disponibil: https://justice.gov.md/sites/default/files/document/attachments/raport_2022_implementarea_planului_de_actiuni_al_saiisj.pdf [Accesat 10.01.2025].
3. Sumar al Raportului de monitorizare a gradului de realizare în anul 2022 a măsurilor din Planul de acţiuni pentru implementarea Strategiei pentru asigurarea independenței și integrității sectorului justiției pentru anii 2022-2025. Disponibil: https://justice.gov.md/sites/default/files/document/attachments/raport_2022_implementarea_planului_de_actiuni_al_saiisj.pdf [Accesat 10.01.2025].

4. Sumar al Raportului de monitorizare a gradului de realizare în anul 2023 a măsurilor din Planul de acţiuni pentru implementarea Strategiei pentru asigurarea independenței și integrității sectorului justiției pentru anii 2022-2025. Disponibil: https://justice.gov.md/sites/default/files/document/attachments/proiect_raport_saiisj_2023_anual_final.pdf [Accesat 10.01.2025].
5. Sumar al Raportului de monitorizare a gradului de realizare în semestrul I al anului 2024 a măsurilor din Planul de acţiuni pentru implementarea Strategiei pentru asigurarea independenței și integrității sectorului justiției pentru anii 2022-2025. Disponibil: https://justice.gov.md/sites/default/files/document/attachments/raport_de_monitorizare_semestrul_i_2024.pdf [Accesat 10.01.2025].
6. Barometrul Opiniei Publice. Institutul de Politici Publice. Disponibil: http://bop.ipp.md/ [Accesat 10.01.2025].
7. Barometrul Opiniei Publice. Septembrie-octombrie 2024. Institutul de Politic Publice. Chișinău, 2024. Disponibil: https://ipp.md/wp-content/uploads/2024/10/Raport-final-BOP-2024.pdf [Accesat 10.01.2025].
8. Avizul CCJE nr. 23 (2020). Rolul asociațiilor judecătorilor în sprijinirea independenței judiciare. Strasbourg, 6 noiembrie 2020. Disponibil: https://rm.coe.int/ro-opinion-23-romanian/1680a18ded [Accesat 10.01.2025].
9. Avizul CCJE nr. 24 (2021): Evoluția consiliilor judiciare și rolul acestora în cadrul sistemelor judiciare independente și imparțiale. Strasbourg, 5 noiembrie 2021. Disponibil: https://rm.coe.int/opinion-no-24-2021-of-the-ccje-romanian/1680a5e7ca [Accesat 10.01.2025].
10. Avizul CCJE nr. 25 (2022) privind libertatea de exprimare a judecătorilor. Strasbourg, 2 decembrie 2022. Disponibil: https://rm.coe.int/ccje-opinion-no-25-2022-romanian/1680adced1 [Accesat 10.01.2025].
11. Avizul CCJE nr. 26 (2023): Avansând: utilizarea tehnologiei de asistență în cadrul sistemului judiciar. Strasbourg, 1 decembrie 2023. Disponibil: https://rm.coe.int/ccje-opinion-no-26-2023-romanian/1680b1329d [Accesat 10.01.2025].
12. Avizul CCJE nr. 27 (2024) privind răspunderea disciplinară a judecătorilor. Strasbourg, 6 decembrie 2024. Disponibil: https://rm.coe.int/opinion-no-27-2024-of-the-ccje-romanian/1680b304e2 [Accesat 10.01.2025].
13. Avizul CCPE nr. 15 (2020): Rolul procurorilor în situații de urgență, în special atunci când se confruntă cu o pandemie. Strasbourg, 19 noiembrie 2020. Disponibil https://rm.coe.int/opinion-no-15-ccpe-2020-ro/1680a134ed [Accesat 10.01.2025].
14. Avizul nr. 16 (2021) al CCPE: Implicațiile deciziilor curților internaționale și ale organelor tratatelor în ceea ce privește independența procurorilor din

punct de vedere practic. Strasbourg, 26 noiembrie 2021. Disponibil: https://rm.coe.int/opinion-no-16-2021-romanian/1680a50f32 [Accesat 10.01.2025].
15. CCPE Opinion No. 19 (2024) on managing prosecution services to ensure their independence and impartiality. Strasbourg, 29 October 2024. Disponibil: https://rm.coe.int/opinion-no-19-2024-of-the-ccpe/1680b25297 [Accesat 10.01.2025].
16. Avizul nr. 18 (2023) al CCPE privind consiliile procurorilor ca organisme-cheie ale autonomiei de conducere a procurorilor. Strasbourg, 20 octombrie 2023. Disponibil: https://rm.coe.int/ccpe-opinion-no-18-2023-romanian/1680ae208f [Accesat 10.01.2025].
17. Measures to dismantle the heritage of former communist totalitarian systems. Resolution 1096 (1996). Council of Europe, Parlamentary Assembly. Disponibil: https://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-en.asp?fileid=16507 [Accesat 10.01.2025].
18. Acordul de asociere între Uniunea Europeană și Comunitatea Europeană a Energiei Atomice și statele membre ale acestora, pe de o parte, și Republica Moldova, pe de altă parte. In: Jurnalul Oficial al Uniunii Europene L 260/4, 03.8.2014, art. 12-2. Disponibil: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/RO/TXT/HTML/?uri=CELEX:22014A0830(01)#d1e598-4-1 [Accesat 10.01.2025].
19. Commission Opinion on the Republic of Moldova's application for membership of the European Union. Communication from the Commission to the European Parliament, the European Council and the Council. Brussels, 17.6.2022 COM(2022) 406 final. Disponibil: https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/system/files/2022-06/Republic%20of%20Moldova%20Opinion%20and%20Annex.pdf [Accesat 10.01.2025].
20. GUCEAC, I. Aspirații de modelare eclectică.a echității sociale și a statului social în spațiul constituțional. Yesterday's cultural heritage – implications for the development of tomorrow's society. Supliment of the scientific journal Authetication and Conservation of Cultural Heritage. Research and technique. Romania: Iasi, 2024, vol.8, pp. 387-393. ISSN 2558-894X
21. GUCEAC, I. Matricea multidimensională a statului social. In: Fațete ale consolidării mecanismelor de guvernare axate pe protecția drepturilor omului. Coord. Ciobanu R., Chișinău: Editura Lexon, pp.56-90. ISBN 978-9975-172-33-2.
22. CIOBANU, R., ROŞCA, M. Fostering the transition from the traditional to the innovational state given the modernisation processes in the Republic of Moldova. In: ACM International Conference Proceeding Series: 10th Central and Eastern European e|Dem and e|Gov Days, CEEE|Gov Days 2024, 12-13 septembrie 2024, Budapest. New York: Association for Computing Machinery, 2024, Ediţia 10, pp. 152-158. ISBN 979-840071709-3. Disponibil:

DOI: https://doi.org/10.1145/3670243.3670256. https://ibn.idsi.md/ro/vizualizare_articol/209819 [Accesat 10.01.2025].
23. CIOBANU, R., ROȘCA, M. The effects of the war in Ukraine on the Republic of Moldova: from refugee crisis management to resetting security enforcement strategies. In: Journal of Community Positive Practices. 2024, (4), pp. 89-108. Disponibil: doi: 10.35782/JCPP.2024.4.05. https://www.jppc.ro/index.php/jppc/article/view/872 [Accesat 10.01.2025].
24. NEGRU, A., CRECIUN, N. Pseudo governance and good governance. or human rights as a value constant for conceptual delimitations. In: EUROMENTOR Journal, 2022, vol. 13, nr. 4, pp. 103-124. ISSN 2067-7839. Disponibil: https://euromentor.ucdc.ro/EUROMENTOR_DECEMBER_2022.pdf [Accesat 10.01.2025].
25. NEGRU, A., CRECIUN, N. Actul de justiție – finalitate decizională în implementarea mecanismelor de bună guvernanță. In: Fațete ale consolidării mecanismelor de guvernare axate pe protecția drepturilor omului. Coord. Ciobanu R., Chișinău: Editura Lexon, pp. 122-162. ISBN 978-9975-172-33-2.
26. NEGRU, A., CRECIUN, N. Capitalizing on justice in conditions of good governance. In: Cogito. Multidisciplinary Research Journal, vol.XIV, no.4, 2022, pp.77-99. Bucharest. ISSN 2068-6706. Disponibil: https://cogito.ucdc.ro/COGITO_DECEMBER_2022.pdf [Accesat 10.01.2025].
27. Legea pentru aprobarea Strategiei naționale de dezvoltare „Moldova Europeană 2030". In: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 21.12.2022, nr. 409-410
28. GUȘTIUC, A., GUȘTIUC, L. Consacrarea sistemului de apărare a drpturilor economice ale persoanelor prin regândirea activității instituțiilor anticorupție din Republica Moldova. In: Perspectivele și problemele integrării în spațiul european al cercetării și educației, vol. X, partea 1, Universitatea de Stat „Bogdan Petriceicu Hașdeu" din Cahul, 2023, pp.132-141. ISSN 2587-3563. E-ISSN 2587-3571. Disponibil: https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/Volumul%2BX%2CPartea_I_2023.pdf [Accesat 10.01.2025].
29. CIUGUREANU-MIHAILUȚA, C. Reflections on the identity crisis of the judicial system. In: Competitivness and innovation in the knowledge economy: intern. sc. conf., September 22-23, 2023, Chisinau. Didponibil: https://doi.org/10.53486/cike2023.65 [Accesat 10.01.2025].
30. MOCANU, V. Reziliența electronică în domeniul judiciar: cerință a timpului și expresie a bunei guvernări. In: Contextul multidimensional actual al guvernării și drepturilor omului în Republica Moldova. Coord. Ciobanu R. Chișinău: Tipografia Artpoligraf SRL, pp.218-237. ISBN 978-9975-3498-3-3
31. DEA BASHKURTI, Haxhiu. The influence of the justice reform of Albania towards European Union integration. In: Journal of Namibian Studies, 2023, no.34, pp.4032-4057. ISSN: 2197-5523. Disponibil: https://doi.org/10.59670/jns.v34i.2011 . https://namibian-studies.com/index.php/JNS/article/view/2011 (Google Scholar) [Accesat 10.01.2025].

32. MUÇ Shefqet. Justice Reform during the transition and its progress. In: Jus and Justicia. Albania: Torana, UETPRESS, 2022, no.16, issue 2, pp.40-51. ISSN 2223-8654. Disponibil: https://uet.edu.al/jus-justicia/wp-content/uploads/2023/12/jus-justicia-16-2-ok.pdf#page=41 [Accesat 10.01.2025].
33. Rule-of-law tools for post-conflic states. Vetting: an operational framework. United Nations: New York and Geneva, 2006. Disponibil: https://www.ohchr.org/sites/default/files/Documents/Publications/RuleoflawVettingen.pdf [Accesat 10.01.2025].
34. NEGRU, A. Valorile în drept: O abordare comparativă cu referințe din literatura juridică română, rusă, engleză, franceză și moldovenească. In: Studii Juridice Universitare, 2024, nr. 2, pp. 100-113. ISSN 1857-4122. Disponibil: DOI: https://doi.org/10.54481/sju.2024.2.07 [Accesat 10.01.2025].
35. Vetting public employees in post-conflict settings. Operational guidelines. United Nations Development Programme Bureau for Crisis Prevention and Recovery Justice and Security Sector Reform; Publication II – 2006. Disponibil: https://www.ictj.org/sites/default/files/ICTJ-UNDP-Global-Vetting-Operational-Guidelines-2006-English.pdf [Accesat 10.01.2025].
36. CIOBANU, R. Derivate ale convergenței criză-securitate. In: Yesterday's cultural heritage – implications for the development of tomorrow's society. Supliment of the scientific journal Authetication and Conservation of Cultural Heritage. Research and technique. Romania: Iasi, 2024, vol.8, pp. 472-479. ISSN 2558-894X
37. ALBU, N., ARNAUT, N., et al. Guvernarea sectorului de securitate în Moldova. Raport independent. Chișinău: CEP UPSC. 2024. 264 p. ISBN 978-9975-46-878-7. Disponibil: https://pisa.md/wp-content/uploads/2024/03/Raport_PISA_DCAF_SE_2024_ro-1.pdf [Accesat 10.01.2025].
38. CIOBANU, R. Modernizarea prin prisma unui parcurs de tranziție la antropocentrism juridic. In: Fațete ale consolidării mecanismelor de guvernare axate pe protecția drepturilor omului. Coord. Ciobanu R., Chișinău: Editura Lexon, pp.20-55. ISBN 978-9975-172-33-2.